

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

МІСІНКЕВИЧ АННА ЛЕОНІДІВНА

УДК 349.4

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РЕКУЛЬТИВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі земельного та аграрного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Носік Володимир Васильович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, професор
кафедри земельного та аграрного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Кулинич Павло Федотович,
Інститут держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України,
завідувач відділу проблем аграрного,
земельного та екологічного права

кандидат юридичних наук, доцент
Лебідь Валерій Іванович,
Національна академія внутрішніх справ,
навчально-науковий інститут права та
психології, завідувач кафедри цивільно-
правових дисциплін

Захист відбудеться «26» березня 2014 року о 10-00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.06 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 202.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розісланий «25» лютого 2014 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Отрадна О. О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. За Конституцією України земля як об'єкт права власності Українського народу є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Тому одним з важливих напрямків завершення земельної реформи в Україні має бути забезпечення раціонального використання й охорони земель усіх категорій у межах території України, адже сучасний стан використання земель для потреб сільського господарства, промисловості, транспорту, зв'язку, оздоровчого, рекреаційного та іншого призначення внаслідок антропогенного впливу на довкілля характеризується багатьма негативними явищами і тенденціями, які супроводжуються скороченням площ і погіршенням якості продуктивних земель, забрудненням, засміченням, деградацією земель як сільськогосподарського, так і несільськогосподарського призначення. Серед деградаційних процесів земель найбільш масштабними є ерозія (близько 57,5 відсотка території), забруднення (близько 20 відсотків території) підтоплення (близько 12 відсотків території)¹.

У цьому зв'язку особливого значення набувають питання щодо виконання комплексу організаційно-правових, фінансових, матеріальних та інших заходів, спрямованих на проведення рекультивації земель з метою їх відновлення і повернення у їх попередній стан, відновлення ландшафтної структури земель, покращення санітарно-гігієнічних умов життя і діяльності людини, формування екологічної мережі в Україні.

У чинному земельному та інших галузях законодавства залишаються недостатньо врегульованими суспільні відносини у сфері рекультивації земель, оскільки правові норми з питань виконання заходів з відновлення якісного стану порушених внаслідок промислової та іншої діяльності земель, закріплені у нормативно-правових актах різної юридичної сили, мають переважно загальний чи декларативний характер, несистематизовані, що призводить до виникнення юридичних прогалин та колізій у механізмі правового регулювання земельних рекультиваційних правовідносин.

Науково-теоретичною базою дисертаційного дослідження стали праці провідних українських учених у галузі земельного, екологічного, аграрного та гірничого права: В. І. Андрейцева, Г. І. Балюк, Н. П. Барабаш, Н. В. Бондарчук, М. М. Бахуринської, О. А. Вівчаренка, Н. С. Гавриш, Н. Ю. Гальчинської, А. П. Гетьмана, С. В. Єлькіна, І. І. Каракаша, М. В. Краснової, Т. С. Кичилюк, Р. С. Кіріна, Т. О. Коваленко, Т. Г. Ковальчук, О. В. Конишевої, П. Ф. Кулинич, В. І. Лебеда, Т. В. Лісової, А. М. Мірошниченка, Н. П. Медведєвої, В. Л. Мунтяна, В. В. Носіка, Т. К. Овертківської, О. О. Погрібного, М. З. Романюка, В. І. Семчика, С. В. Сидорової, В. Ю. Уркевича, Ю. С. Шемшученка, А. П. Шеремет, М. В. Шульги, М. О. Фролова, С. І. Хом'яченко та інших українських учених.

¹ Про основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 р. №2818-VI // ВВРУ – 2011. - №26 – Ст. 218.

Дослідження базується також на роботах таких радянських та російських науковців у галузі права: Ф. Х. Адіханова, Г. С. Башмакова, Ю. Г. Жарікова, В. М. Зарькова, О. С. Колбасова, Н. І. Краснова, В. В. Петрова, Г. І. Петрова, В. Ф. Худоляла. У дисертації використані праці таких вчених-землевпорядників: М. М. Буєвського, М. З. Гармаша, Н. М. Забеліни, Л. Ф. Зоріна, В. М. Данькова, Г. О. Зайцева, О. О. Колбасіна, В. Н. Мосінця, Л. В. Моторіної, М. К. Стариха, А. М. Третьяка, О. С. Фурти, а також роботи вчених економістів, які займалися розробкою питань рекультивациі земель: Д. С. Добряка, В. О. Мандрика, А. Г. Мартина, Р. В. Тихенка та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з планом наукової роботи кафедри земельного та аграрного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка в межах бюджетної теми «Доктрина права у правовій системі України: теоретичний і практичний аспект» (номер державної реєстрації №116БФ042-01).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є визначення правової природи рекультивациі земель в Україні та розробка теоретичних висновків і практичних рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства України з означених правових питань.

Відповідно до поставленої мети у роботі визначено для вирішення такі основні завдання:

- визначити стан, тенденції і перспективи наукових досліджень у сфері правового забезпечення рекультивациі земель в Україні;
- розкрити стан та перспективи законодавчого забезпечення рекультивациі земель в Україні;
- сформулювати правове визначення рекультивациі земель як юридичної категорії у галузі земельного права України;
- визначити об'єктний та суб'єктний склад земельно-рекультивациійних правовідносин;
- сформулювати основні права й обов'язки суб'єктів у правовідносинах з рекультивациі земель в Україні;
- розкрити правові підстави та умови здійснення рекультивациійних робіт за чинним земельним законодавством України;
- провести порівняльно-правовий аналіз рекультивациі земель в Україні та в інших державах;
- визначити правові основи державної політики у сфері рекультивациі земель в Україні;
- дослідити місце і роль органів державної влади та місцевого самоврядування у правовідносинах з рекультивациі земель;
- розкрити інституційне забезпечення рекультивациі земель в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що врегульовані нормами права в процесі здійснення рекультивациі пошкоджених та

деградованих земель після промислового та іншого господарського використання.

Предметом дослідження є сучасні теоретичні і практичні проблеми правового регулювання рекультивації земель, наукові та нормативні джерела, матеріали застосування чинного законодавства, узагальнення практики, інші джерела з питань правового регулювання відносин у сфері здійснення рекультивації пошкоджених, деградованих та забруднених земель в Україні.

Методи дослідження. Всебічний аналіз об'єкта дослідження проведено за допомогою загальнонаукових та спеціальних методів пізнання правових явищ. Одним з основоположних методів дисертаційного дослідження є діалектичний, який дає змогу вивчити юридичну природу правовідносин з рекультивації земель в Україні. Історичний метод використано в роботі для дослідження періодизації становлення та розвитку наукової думки та законодавчого забезпечення у правовідносинах з рекультивації земель в Україні. Порівняльно-правовий метод дослідження дозволив здійснити порівняльний аналіз норм чинного земельного законодавства України із законодавством колишнього Радянського Союзу та Німеччини в аспекті проведення рекультивації земель. Метод статистичного аналізу було використано під час роботи з офіційними статистичними матеріалами у сфері проведення рекультивації земельних угідь та для визначення стану їх забруднення, пошкодження й деградації, у зв'язку з гірничодобувними та іншими господарськими роботами. Досліджуючи об'єктний і суб'єктний склад у правовідносинах з рекультивації земель та вивчаючи правові підстави й умови проведення цих відновлювальних робіт, ми неодноразово використовували метод тлумачення правових норм земельного, екологічного, аграрного та гірничого права. Аналізуючи поняття рекультивації земельних ресурсів як юридичної категорії та встановлюючи об'єкт зазначених правовідносин, у роботі були використані метод переходу від абстрактного до конкретного та логіко-семантичний метод. За допомогою методу системного аналізу та формально-логічного методу було проаналізовано державно-правове регулювання правовідносин у сфері рекультивації земель. Комплексний метод дозволив сформулювати основні положення та висновки, зроблені у результаті дисертаційного дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в юридичній науці України здійснено самостійний комплексний аналіз правового забезпечення рекультивації земель в Україні, з'ясовано його особливості та визначено перспективи законодавчого розвитку цих правовідносин у земельному праві України.

У результаті проведеного дослідження на захист виносяться такі висновки, положення та пропозиції, що відзначаються науковою новизною:

вперше:

- визначено поняття «рекультивація земель» як юридичної категорії, під яким слід розуміти законодавчо забезпечений комплекс організаційно-правових, технічних, фінансових, землевпорядних та інших дій, пов'язаних з

виконанням органами державної влади та місцевого самоврядування належних їм функцій і повноважень, а також власниками землі і землекористувачами прав і обов'язків щодо використання й охорони земель різних категорій з метою відтворення порушеного внаслідок антропогенного впливу природного стану і функціонального призначення землі, як об'єкта права власності українського народу й основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави;

- доведено, що в структурі земельних правовідносин необхідно вирізняти земельні рекультиваційні правовідносини як самостійний вид суспільних відносин, які виникають, змінюються і припиняються між суб'єктами у зв'язку з реалізацією органами державної влади та місцевого самоврядування функцій і повноважень у сфері охорони землі, а також з виконанням власниками землі і землекористувачами закріплених у законодавстві прав і обов'язків щодо раціонального використання й охорони земельних ділянок як головного засобу виробництва у сільському і лісовому господарстві, просторово-територіального базису й об'єкта природи з метою забезпечення якісного життєвого середовища;

- зроблено висновок, що об'єктами земельних рекультиваційних правовідносин є земельні ділянки різних форм власності на землях усіх категорій, природний стан та функціональне призначення в природі, економіці та суспільстві яких було порушено внаслідок антропогенного впливу, стихійних та інших природних явищ, що зумовлює до необхідності виконання комплексу законодавчо визначених дій, спрямованих на відновлення якісного стану пошкоджених, деградованих та забруднених земель;

- встановлено, що суб'єктами земельних рекультиваційних правовідносин є: а) органи державної влади та місцевого самоврядування, які забезпечують реалізацію своїх функцій і повноважень у сфері використання й охорони земель різних категорій; б) фізичні і юридичні особи, які набули у власність чи користування земельні ділянки для здійснення господарської діяльності, пов'язаної з необхідністю порушення природного і функціонального призначення земель та проведенням їх рекультивації, а також у зв'язку з використанням законодавчо закріплених обов'язків щодо збереження родючості земель сільськогосподарського і лісогосподарського призначення, охороною земель інших категорій та захистом інших природних об'єктів від негативного антропогенного впливу;

- обґрунтовано висновок щодо необхідності закріплення у чинному законодавстві з питань оренди землі положень, за якими у договорах оренди землі мають бути передбачені обов'язки орендодавця й орендаря щодо рекультивації наданої в оренду земельної ділянки, якщо її використання пов'язане з порушенням природного і функціонального призначення або може призвести до її пошкодження, деградації і забруднення;

- запропоновано доповнити чинний Земельний кодекс України імперативною нормою про обов'язковість проведення рекультивації

порушених земельних ділянок на землях промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення;

- обґрунтовано теоретичний висновок, за яким у системі земельного права рекультивацію земель необхідно розглядати як окремий правовий інститут, що включає в себе систему правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають, змінюються і припиняються у зв'язку із здійсненням комплексу організаційно-правових та інших заходів, спрямованих на відновлення якісного стану порушених земельних ділянок на різних категоріях та земель;

- запропоновано розробити і прийняти Закон України «Про рекультивацію земель», у якому врегулювати земельні рекультиваційні відносини відповідно до Конституції України, Земельного кодексу України та інших законів України;

удосконалено:

- наукові положення щодо порядку розгляду та затвердження землевпорядної документації з питань проведення рекультиваційних робіт;

- теоретичні висновки щодо юридичної відповідальності в частині встановлення кримінально-правової відповідальності суб'єктів рекультиваційних правовідносин у разі забруднення або псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, а також внаслідок порушення спеціальних правил та непроведення рекультивації значних площ земельних угідь, які представляють джерело підвищеної небезпеки для населення й екологічного благополуччя регіону;

дістало подальшого розвитку:

наукові ідеї, висновки і пропозиції щодо:

- закріплення у земельному законодавстві таких напрямків проведення рекультивації земель, як лісогосподарський, водогосподарський, рекреаційний, санітарно-гігієнічний, будівельний та індустріальний,

- рекультивації подальшої долі земельних угідь несільськогосподарського призначення колишніх КСП, що відводилися для промислових потреб, а також розпайованих земель, які потребують проведення рекультивації;

- необхідності розробки та прийняття на державному рівні Загальнодержавної програми охорони та раціонального використання земель України в частині проведення рекультивації земель;

- системи і структури земельного права в частині визначення місця і ролі правового інституту рекультивації земель в охороні земель;

- теоретичні висновки щодо прийняття на державному рівні загальнодержавних стандартів і нормативів з рекультивації земель, які відповідали б сучасним екологічним вимогам європейського законодавства;

- створення Державної служби з охорони ґрунтів України при Міністерстві аграрної політики та продовольства України, у сферу

компетенції якої повинно входити повноваження щодо здійснення управління у сфері рекультивациі земель в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані автором пропозиції та висновки можуть бути використані для вдосконалення чинного земельного законодавства України в аспекті розроблення та затвердження на законодавчому рівні Закону України «Про рекультивацию земель».

Викладені дисертантом положення з правового забезпечення рекультивациі земель можуть слугувати ефективною юридичною основою для подальшого опрацювання проблеми охорони та раціонального використання земельних ресурсів в Україні.

Результати наукового дослідження можуть використовуватися у навчальному процесі, зокрема при проведенні лекційних, практичних і семінарських занять з курсів «Земельне право України», «Екологічне право України», «Гірниче право України», «Аграрне право України» та спецкурсів відповідного спрямування, при написанні підручників, навчальних посібників, удосконаленні навчально-методичних матеріалів із зазначених дисциплін, а також у практичній діяльності при проведенні рекультивациійних робіт.

Апробація результатів дисертації. Наукові положення та висновки, викладені в дисертації, обговорювались та були схвалені на засіданні кафедри земельного та аграрного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка і на кафедрі трудового, земельного та господарського права Хмельницького університету управління та права.

Основні теоретичні положення та практичні результати, сформульовані у дисертаційній роботі, висвітлені на науково-практичних конференціях: II Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених та студентів «Закарпатські правові читання» (м. Ужгород, 29 – 30 квітня 2010 року), Міжнародній науковій конференції «Дев'ять осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 12 – 13 листопада 2010 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика сучасного права: вектори розвитку» (м. Київ, 16 – 17 березня 2011 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реалізації чинних національних та міжнародних нормативно-правових актів» (м. Одеса, 16 – 17 квітня 2011 року), Міжнародній науковій конференції «Десяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 18 – 19 листопада 2011 року), Международной научно-практической конференции «Законность и правопорядок на современном этапе развития общества» (г. Краснодар, Российская Федерация, 17 апреля 2012 года), Міжнародній науково – практичній конференції «Міжнародний та національно-правовий вимір забезпечення стабільності» (м. Львів, 5 травня 2012 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Людина і закон: публічно-правовий вимір» (м. Одеса, 19 – 20 жовтня 2012 року), Міжнародній науковій конференції

«Одинадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23 – 24 листопада 2012 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин» (м. Хмельницький, 17 – 18 травня 2013 року).

Результати дослідження апробовані у навчальному процесі при проведенні практичних занять з курсів «Земельне право», «Екологічне право», «Аграрне право» на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Хмельницького університету управління та права.

Публікації. Основні положення та висновки дисертації відображені у 16 наукових публікаціях, зокрема в 6 статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, одна з яких належить до закордонного видання, а також у 10 тезах доповідей і наукових повідомлень на наукових та науково-практичних конференціях республіканського та міжнародного рівня.

Структура дисертації зумовлена предметом, методом і завданням дослідження. Вона складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків (після кожного розділу й наприкінці дисертації) та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 189 сторінок, з них основного тексту – 157 сторінок. Кількість використаних джерел становить 232 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито стан її наукової розробки та зв'язок роботи з науковими програмами, темами, визначено мету та завдання дослідження, його предмет та об'єкт, характеристику методологічної бази дослідження, сформульовано наукову новизну одержаних результатів, практичне значення, викладено дані про апробацію наукових досліджень.

Розділ 1 «Науково-теоретичні та законодавчі основи правового регулювання рекультивациі земель» складається з двох підрозділів, які присвячені дослідженню стану, тенденцій та перспектив розвитку як наукових досліджень так, і нормативно-правового регулювання рекультивациі земель в Україні.

У підрозділі 1.1. *«Правові питання рекультивациі земель у наукових джерелах»* розглянуто еволюцію наукових поглядів та думок з питань правового забезпечення рекультивациі земель в Україні.

Проведений у дисертації науковий аналіз наявних наукових досліджень правових питань рекультивациі земель показує, що в теорії земельного права України залишаються недостатньо розробленими питання щодо юридичної природи рекультивациі земель, а саме: визначення правового поняття «рекультивациа земель» як юридичної категорії, визначення суб'єктів здійснення відновлювальних робіт та кола їхніх прав й обов'язків у сфері рекультивациі земель, об'єктного складу земельно-рекультивациійних правовідносин залежно від форми власності на землю, від категорій земель та

їх цільового призначення, а також науковий аналіз правових підстав та умов проведення рекультиваційних заходів, ефективність здійснення державної політики та інституційно-функціонального забезпечення рекультивації земель в Україні.

У підрозділі 1.2. «Законодавче забезпечення рекультивації земель в Україні» досліджується розвиток законодавчого забезпечення правових питань рекультивації земель. У роботі виділено чотири етапи еволюції законодавчого забезпечення і правового регулювання суспільних відносин у сфері рекультивації земель в Україні. Перший етап охоплює період з 1990 по 1992 рр., коли були прийняті Постанова ВР УРСР «Про земельну реформу» та Земельний кодекс України від 18 грудня 1990 року. Другий етап – з 1992 до 1996 рр., в ході якого була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України «Про першочергові заходи щодо підготовки і проведення земельної реформи» та в якому обумовлювалась обов'язковість створення належної нормативно-правової бази щодо організаційно-правового забезпечення рекультивації порушених земель. Третій етап охоплює період з 1996 року по 2002 рік і характеризується прийняттям Конституції України, в якій закріплюються імперативні норми, спрямовані на забезпечення охорони землі як основного національного багатства. Четвертий етап розпочався з 2002 року, тобто після прийняття 25 жовтня 2001 року і набрання чинності з 1 січня 2002 року нового Земельного кодексу України, і триває й дотепер. У цей період приймаються основні законодавчі акти з питань рекультивації: закони України «Про охорону земель», «Про державний контроль за використанням та охороною земель», «Про землеустрій» та інші.

Досліджуючи питання рекультивації земель крізь призму нормативно-правових актів, можна стверджувати про необхідність виокремлення у системі права міжгалузевого комплексного правового інституту з рекультивації земель, який охоплює правові норми земельного, екологічного, аграрного, гірничого та господарського законодавства України.

Проведене дослідження законодавчої бази з рекультивації земель показує, що у чинному земельному законодавстві немає спеціального законодавчого чи іншого нормативного правового акта, у якому комплексно були б врегульовані земельно-рекультиваційні правовідносини, що істотно знижує ефективність правового забезпечення рекультивації земель в Україні.

Розділ 2 «Юридична природа рекультивації земель в Україні» складається з чотирьох підрозділів, у яких досліджуються питання щодо поняття рекультивації земель як юридичної категорії, визначення об'єктного та суб'єктного складу земельно-рекультиваційних правовідносин, правових підстав та умов проведення рекультивації земель.

У підрозділі 2.1 «Поняття рекультивації земель як юридичної категорії» розглянуто питання щодо формування та розвитку правового інституту рекультивації земель в Україні. Проведено також порівняльний аналіз правового забезпечення рекультивації земель в Україні та інших державах.

За результатами дослідження у дисертації сформульовано юридичне визначення поняття рекультивації порушених і деградованих земель як законодавчо забезпеченого комплексу прав та обов'язків відповідних суб'єктів щодо виконання передбачених законодавством організаційно-правових, технічних, фінансових, земельпорядних дій, спрямованих на відтворення природного стану землі (земельної ділянки) як головного засобу виробництва у сільському, лісовому господарстві, а також як просторово-територіального базису і як об'єкта природи з наявними ландшафтами з метою забезпечення якісного життєвого середовища суспільства.

На підставі проведеного дослідження у роботі встановлено, що у чинному земельному законодавстві недостатньо врегульовані питання щодо особливостей проведення рекультивації земельних ділянок на різних категоріях земель. Тому у дисертації зроблені рекомендації щодо необхідності закріплення у Законі України «Про охорону земель» основних напрямків рекультивації земель, а саме: сільськогосподарський, лісогосподарський, водогосподарський, рекреаційний, санітарно-гігієнічний, будівельний, індустриальний, що дозволить законодавчо забезпечити особливості проведення рекультивації земель різних категорій.

Підрозділ 2.2. «Об'єкти у правовідносинах з рекультивації земель в Україні» присвячено дослідженню питань об'єктного складу земельно-рекультиваційних правовідносин за чинним земельним законодавством України.

На основі проведеного наукового аналізу основних елементів земельно-рекультиваційних правовідносин у дисертації зроблено висновок про те, що об'єктами таких правовідносин є земельні ділянки різних форм власності на всіх категоріях земель за умови порушення їх природної ландшафтної структури, а також деградації та забруднення поверхневого родючого шару ґрунту внаслідок антропогенного впливу, що призводить до зміни функціонального призначення в природі, економіці та суспільстві таких ділянок. У зв'язку з цим у роботі запропоновано закріпити у Земельному кодексі України імперативний принцип регулювання земельних відносин, суть якого полягає в обов'язковості здійснення рекультиваційних заходів на землях промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення, які були вилучені із земель сільськогосподарського та лісогосподарського призначення для означених потреб.

У підрозділі 2.3. «Суб'єктний склад у правовідносинах з рекультивації земель» досліджуються особливості суб'єктного складу земельних рекультиваційних правовідносин.

За результатами проведеного дослідження зроблено висновок, що суб'єктами земельно-рекультиваційних правовідносин є фізичні та юридичні особи, які використовують земельні ділянки на різних правових титулах для здійснення господарської чи іншої діяльності, яка з необхідністю передбачає порушення природного стану таких ділянок, їх деградацію чи пошкодження, і за законом зобов'язані виконати

комплекс рекультиваційних заходів з відновлення якісного стану таких ділянок з метою використання їх за основним цільовим призначенням.

У дисертації пропонується закріпити в Законі України «Про оренду землі» та у Типовому договорі оренди земельної ділянки обов'язки орендаря земельної ділянки з проведення рекультивації земель, а також фінансове і матеріальне забезпечення проведення відновлювальних робіт. Також у роботі зроблено висновок про необхідність законодавчого закріплення механізму визначення оптимальної потужності нанесення родючого шару на різних за складом малопродуктивних угіддях та встановлення граничних термінів зберігання родючого шару ґрунту у відвалах, оскільки при довготривалому зберіганні значною мірою втрачається його родючість.

Враховуючи, що за Конституцією України земля як основне національне багатство перебуває під особливою охороною держави, у дисертації зроблено висновок, що у структурі земельних рекультиваційних правовідносин самостійними суб'єктами виступають органи державної влади та місцевого самоврядування, які повинні забезпечувати комплекс організаційно-правових, планувальних, фінансових, матеріальних, трудових, землевпорядних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, пов'язаних з рекультивацією пошкоджених, деградованих та забруднених земель.

На основі проведеного аналізу сучасного стану законодавчого забезпечення виконання власниками землі і землекористувачами заходів по боротьбі з ерозією ґрунтів, запобігання іншим негативним явищам, що погіршують якісний стан ґрунтів, у роботі запропоновано посилити юридичну відповідальність за невиконання таких обов'язків.

У підрозділі 2.4. «Правові підстави та умови рекультивації земель» досліджуються особливості виникнення, зміни та припинення правових підстав та умов рекультиваційних правовідносин в Україні.

За результатами дослідження зроблено висновок, що земельні рекультиваційні правовідносини виникають, змінюються і припиняються на основі сукупності юридичних фактів, які становлять юридичний склад, на підставі якого має проводитись відновлення природного стану земель відповідно до їх основного цільового призначення. Також у роботі доведено, що рекультивація земель може здійснюватися за наявності законодавчо визначених умов її проведення (порушення природного стану земель, забруднення, деградація, ерозія тощо). З метою забезпечення виконання комплексу рекультиваційних заходів власниками землі і землекористувачами та підвищення ефективності правового регулювання відносин у цій сфері було б доцільно розробити та затвердити Типовий робочий проект землеустрою з рекультивації земель, відповідно до якого повинна проводитись рекультивація пошкоджених та деградованих земель після промислового та іншого господарського використання. Також пропонується на рівні закону врегулювати питання фінансово-правового механізму рекультивації земель.

Розділ 3 «Державно-правове регулювання правовідносин у сфері рекультивації земель» складається з двох підрозділів, у яких досліджуються питання правових основ державної політики України та інституційно-функціональне забезпечення у сфері рекультивації земель.

У підрозділі 3.1. «Правові основи державної політики у сфері рекультивації земель» досліджуються особливості ведення та здійснення державної політики у сфері проведення рекультиваційних заходів на території України.

За результатами дослідження зроблено висновок про те, що у зв'язку із складною екологічною ситуацією, що має місце нині внаслідок погіршення якісного стану земель, підвищення питомої ваги порушених земель через неконтрольований антропогенний вплив, в Україні виникає гостра потреба розробити та прийняти Закон України «Про загальнодержавну програму використання та охорони земель в Україні», у якому визначити правові основи рекультивації земельних угідь як на державному, так і на регіональному рівнях.

Також належного законодавчого забезпечення потребує розроблення і створення багаторівневої системи стандартизації та нормування у сфері землеустрою і сталого землекористування, охорони та рекультивації земель, яка мала б свою ієрархічну структуру та підпорядкованість у системі органів державної влади. У зв'язку з цим, вбачається за доцільне розробити та прийняти на законодавчому рівні загальнодержавні нормативи та стандарти з питань рекультивації земель, які мають бути адаптовані до вимог та норм законодавства і права ЄС.

Здійснення державно-правової політики у сфері рекультивації земель в Україні має бути спрямовано на підвищення ефективності юридичної відповідальності за злочини та правопорушення, пов'язані з невиконанням чи неналежним виконанням вимог законодавства щодо відновлення основного функціонального призначення земель. У чинному Кодексі про адміністративні правопорушення, а саме: у ст. 53³ «Зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу» та у ст. 54 «Порушення строків повернення тимчасово зайнятих земель або неприведення їх у стан, придатний для використання за призначенням», - доцільно передбачити збільшення вдвічі штрафних санкцій за порушення суб'єктами підприємницької діяльності цих норм, оскільки існуючі санкції не забезпечують запобігання зменшення правопорушень у цій сфері правовідносин та ефективного здійснення рекультивації земель. Крім того, у дисертації запропоновано запровадити господарсько-правову відповідальність за пошкодження, псування, забруднення та деградацію земельних ділянок. Зокрема було б доцільно розширити зміст норми статті 153 ГК України, виклавши її у такій редакції: «Суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, зобов'язаний виконувати заходи щодо своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню, засміченню, виснаженню природних ресурсів та виконувати комплекс рекультиваційних

заходів, недопускати зниження природних якостей землі відповідно до їх основного цільового призначення».

Підрозділ 3.2. «Інституційно-функціональне забезпечення рекультивації земель» присвячено дослідженню структури органів державної влади та місцевого самоврядування, кола їх повноважень у сфері здійснення рекультивації на пошкоджених, деградованих і забруднених землях України.

На основі проведеного дослідження інституційно-функціонального забезпечення рекультивації земель в Україні у роботі зроблено висновок про необхідність виокремлення рекультивації земель як самостійної функції органів державної влади і місцевого самоврядування. У рамках цієї управлінської функції органи державної влади та місцевого самоврядування мають забезпечити прогнозування, планування, фінансування, землеустрій, викуп (вилучення) земель, консервацію, агролісомеліорацію, моніторинг земель та ґрунтів, боротьбу із ерозією ґрунтів, формування екологічної мережі на території держави.

Досліджуючи систему і структуру органів державної влади у сфері охорони і раціонального використання земель крізь призму виконання заходів з проведення рекультивації земель, у дисертації зроблено висновок про необхідність створення Державної служби з охорони ґрунтів, яка має здійснювати свою діяльність через Міністерство аграрної політики та продовольства України. Одним з головних напрямків такої служби мало б бути забезпечення рекультивації земель, створення культурних ландшафтів та екологічної мережі на території країни.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо вдосконалення механізму правового забезпечення рекультивації земель в Україні, проведено самостійне цілісне дослідження організаційно-правових напрямів та правовідносин у сфері проведення рекультивації земельних угідь, що дозволяє зробити такі висновки, які можуть мати як теоретичне, так і практичне значення у земельному праві та у законодавстві України:

1. Аналіз проведених в Україні наукових досліджень з питань земельного права показує, що в українській теорії земельного права дослідження теоретичних і практичних питань і проблем рекультивації земель здійснювалось крізь призму наукового пошуку у сфері правової охорони земель окремих категорій, внаслідок чого не було забезпечено комплексного підходу до розробки концептуальних основ правового регулювання земельних відносин, які виникають, змінюються і припиняються у зв'язку з виконанням робіт щодо відновлення природного стану земель відповідно до їх основного цільового призначення.

2. Проведене дослідження сучасного стану нормативно-правового забезпечення рекультивації земель в Україні дозволяє стверджувати про низьку ефективність дії норм чинного законодавства України у сфері правового регулювання суспільних відносин, що виникають, змінюються і припиняються у зв'язку з виконанням обов'язків власниками землі і землекористувачами, а також виконанням функцій і повноважень органами державної влади і місцевого самоврядування у сфері рекультивації земельних ділянок на різних категоріях земель. У зв'язку з цим у дисертації обґрунтовується висновок про те, що необхідно розробити і прийняти Закон України «Про рекультивацію земель», у якому врегулювати організаційно-правові, фінансові, майнові, екологічні та інші відносини, пов'язані з рекультивацією земельних ділянок.

3. На основі проведеного дослідження юридичної природи рекультивації земель можна стверджувати, що є достатньо підстав для того, щоб у системі земельного права України виокремити земельні рекультиваційні правовідносини як самостійний вид земельних правовідносин, які характеризуються особливостями об'єктного, суб'єктного складу та змісту, а також юридичними підставами та умовами їх виникнення, зміни і припинення. Формування таких правовідносин відбувається в Україні відповідно до основних етапів проведення земельної реформи, яка нині перебуває у завершальній стадії.

4. У дисертації встановлено, що об'єктом рекультиваційних правовідносин можуть бути земельні ділянки всіх форм власності на різних категоріях земель, які потребують відновлення відповідно до їх основного цільового призначення або ж можуть бути використані за іншим цільовим призначенням у разі неможливості відтворення первинного природного стану таких ділянок.

5. У структурі земельних рекультиваційних правовідносин суб'єктами рекультивації виступають як фізичні, так і юридичні особи, які є власниками землі чи землекористувачами і за законом зобов'язані виконувати комплекс заходів, спрямованих на відновлення природного стану порушених внаслідок господарської діяльності земельних ділянок. Враховуючи, що за Конституцією України земля як основне національне багатство перебуває під особливою охороною держави, у дисертації зроблено висновок, що у структурі земельних рекультиваційних правовідносин обов'язковими суб'єктами виступають органи державної влади та місцевого самоврядування. Тому земельні рекультиваційні правовідносини мають переважно публічний характер і в окремих випадках поєднуються із земельними відносинами приватного характеру, коли йдеться про рекультивацію земельних ділянок приватної власності.

6. Дослідження юридичної природи рекультивації земель показує, що, з огляду на комплексний характер земельних рекультиваційних правовідносин, правове регулювання повинно здійснюватися нормами земельного законодавства у поєднанні з екологічним, аграрним,

природоресурсним, містобудівним, господарським, фінансовим, інвестиційним та іншим законодавством України. При цьому необхідно враховувати, що земельні рекультиваційні правовідносини виникають, змінюються і припиняються на основі сукупності юридичних фактів, що становлять юридичний склад, а також за наявності законодавчо закріплених умов проведення рекультивації земель.

7. З метою підвищення ефективності правового регулювання земельних рекультиваційних правовідносин у дисертації доводиться, що в сучасних умовах назріла потреба розробити і прийняти Закон України «Про загальнодержавну програму щодо охорони та раціонального використання земель». Одним з ефективних напрямів реалізації державно-правової політики з питань рекультивації має стати вдосконалення правових санкцій адміністративної, кримінальної та господарсько-правової відповідальності за порушення законодавства у сфері рекультивації земель.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Місінкевич А. Л. Міжнародний досвід законодавчого забезпечення проведення рекультивації земель / А. Л. Місінкевич // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. – 2010. – №2. – С.156 – 162.

2. Місінкевич А. Л. Поняття рекультивації земель як юридичної категорії / А. Л. Місінкевич // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2011. – Вип.559. – С.83 – 88.

3. Місінкевич А. Л. Об'єкти земельних рекультиваційних правовідносин / А. Л. Місінкевич // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право» – 2012. - №1034. – С. 347 – 351.

4. Місінкевич А. Л. Суб'єкти у правовідносинах з рекультивації / А. Л. Місінкевич // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. – 2012. – №4. – С.269 – 275.

5. Мисинкевич А. Л. Правовые проблемы украинского законодательства относительно осуществления правовых оснований и условий проведения рекультивации земель / А. Л. Мисинкевич // Евразийский юридический журнал. – 2013 – №1 (56) – С.109 – 112.

6. Місінкевич А. Л. Правові основи державної політики у сфері рекультивації земель в Україні / А. Л. Місінкевич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. – 2013. – Вип. №21. Частина 1. – С.91 – 94.

7. Місінкевич А. Л. Генезис розвитку наукової думки щодо законодавчого забезпечення рекультивації земель в Україні / А. Л. Місінкевич // Закарпатські правові читання: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів, 29 – 30 квітня

2010 р.: [2-х т.] / За заг. ред. Ф. Г. Ващука, П. А. Трачука. – Ужгород : ЗакДУ, 2010. – Т.1 – С.290 – 292.

8. Місінкевич А. Л. Правові аспекти відновлення порушених земель на Україні / А. Л. Місінкевич // Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Дев'яті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 12 – 13 листопада 2010 р.): [У 4-х частинах]. – Частина друга: «Конституційне право. Адміністративне право. Фінансове право. Інформаційне право. Земельне право. Аграрне право. Екологічне право. Природоресурсне право. Трудове право та право соціального забезпечення». – Хмельницький : Видавництво Хмельницький університет управління та права, 2010. – С.156 – 158.

9. Місінкевич А. Л. Правові аспекти оформлення документації щодо рекультивуації пошкоджених промисловим використанням земель України / А. Л. Місінкевич // Теорія та практика сучасного права: вектори розвитку: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 16 – 17 березня 2011 року. – [у 3-х томах] – Київ – К. : Центр правових наукових досліджень, 2011. – Т.3. – С.22 – 24.

10. Місінкевич А. Л. Правові особливості управління землями, що підлягають рекультивуації / А. Л. Місінкевич // Актуальні питання реалізації чинних національних та міжнародних нормативно-правових актів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 16 – 17 квітня 2011 р.). – [у 2-х частинах] – Одеса : – Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2011. – ч.1. – С. 90 – 91.

11. Місінкевич А. Л. Правові проблеми охорони та раціонального використання ґрунтів під час проведення геологорозвідувальних робіт / А. Л. Місінкевич // Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Десяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 18 – 19 листопада 2011 р.): [у 4-х частинах]. – Частина друга. – Хмельницький: Видавництво Хмельницький університет управління та права, 2011. – С. 174 – 176.

12. Мисинкевич А. Л. Правовые аспекты регулирования восстановления сельскохозяйственных земель, поврежденных в процессе горнодобывающей промышленности / А. Л. Мисинкевич // Законность и правопорядок на современном этапе развития общества сб. материалов Международной научно-практической конференции 17 апреля 2012. – г.Краснодарский ЦНТраснодар, ЦНТИ, 2012. – Том 1. – С.137 – 141.

13. Місінкевич А. Л. Рекультивуація як основоположний елемент раціонального використання та охорони земельних ресурсів державою (головні проблемні питання) / А. Л. Місінкевич // Міжнародний та національно-правовий вимір забезпечення стабільності: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 5 травня 2012 р. – Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2012. – С.119 – 120.

14. Місінкевич А. Л. Правові особливості виконання прав та обов'язків суб'єктів з рекультивації земель України / А. Л. Місінкевич // Людина і закон: публічно-правовий вимір : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 19 – 20 жовтня 2012 р.). – [у 2-х частинах]. – Одеса : «Причорноморська фундація права», 2012. – Ч.1. – С.59 – 61.

15. Місінкевич А. Л. Землеустрій як основоположний та ефективний механізм здійснення державної політики у правовідносинах з рекультивації земель / А. Л. Місінкевич // Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Одинадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23 – 24 листопада 2012 р.): [у 4-х частинах]. – Частина друга: – Хмельницький : Видавництво Хмельницький університет управління та права, 2012. – С.126 – 127.

16. Місінкевич А. Л. Правові підстави рекультивації земель в Україні / А. Л. Місінкевич // Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 17 – 18 травня 2013 р.). – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2013. – С.215 – 217.

АНОТАЦІЯ

Місінкевич А. Л. Правове забезпечення рекультивації земель в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06. – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2014.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню питань правового забезпечення рекультивації земель в Україні. У роботі досліджується становлення та розвиток наукової думки і законодавчого забезпечення рекультивації земель в Україні.

Визначено юридичну природу рекультивації земель, встановлено суб'єктний та об'єктний склад земельних рекультиваційних правовідносин, правові підстави та умови проведення рекультиваційних робіт, досліджено правову політику держави та інституційно-функціональне забезпечення проведення рекультивації в Україні, обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення земельного законодавства України положеннями з питань рекультивації земель у державі.

Ключові слова: рекультивація земель, об'єкти рекультивації, земля, земельна ділянка, суб'єкти рекультивації, правові підстави рекультивації, правові умови рекультивації, культурні ландшафти.

АННОТАЦИЯ

Мисинкевич А. Л. Правовое обеспечение рекультивации земель в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06. – Земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины, Киев, 2014.

Диссертация посвящена комплексному исследованию вопросов правового обеспечения рекультивации земель в Украине. В работе исследуется становление, развитие научной мысли и законодательного обеспечения рекультивации земель в Украине.

Определена юридическая природа рекультивации земель, установлено субъектный и объектный состав земельных рекультивационных правоотношений, правовые основания и условия проведения рекультивационных работ, исследована правовую политику государства и институционально - функциональное обеспечение проведения рекультивации земель в Украине, обоснованы предложения о необходимости дополнения норм действующего земельного законодательства Украины положениями относительно правового обеспечения рекультивации земель в государстве.

Ключевые слова: рекультивация земель, объекты рекультивации, земля, земельный участок, субъекты рекультивации, правовые основания рекультивации, правовые условия рекультивации, культурные ландшафты.

ANNOTATION

Misinkevych A. L. Legal support of land reclamation in Ukraine. – As the manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of sciences, specialty 12.00.06 . – Land law, Agricultural law, Environmental law, Natural Resource law. – Kyiv National University of Taras Shevchenko, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2014.

The thesis is devoted to the study of complex legal issues of land reclamation in Ukraine. The paper examines the formation and evolution of scientific thought and legislative support of land reclamation in Ukraine.

Legal nature of land reclamation is defined subjective and objective composition of land reclamation relationships. Legal basis and rules of remediation are formed. The legal policy of the state and institutional support of functional rehabilitation in the country is researched.

Proposals for amendments of the current land legislation of Ukraine on provisions for legal support of land reclamation in the state are justified.

Keywords: land, parcels, areas of reclamation, rehabilitation facilities, subjects of remediation, objects of remediation, legal grounds for remediation, reclamation legal conditions of reclamation, cultural landscapes.

Підписано до друку 20. 02. 2014 р. Формат 60x84 1/16.
Папір офсетний. Друк різнографічний. Умовн. друк. 0,9.
Наклад 180 прим. Зам. № _____.

Надруковано в Хмельницькому університеті управління та права.
29013, м. Хмельницький, вул. Театральна, 8.
Тел. (382) 71-75-91
www.univer.km.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2105 від 21.05.2005 р.